

УДК 378.15

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Н. Л. Іваницька

Анотація. У статті розглянуто основні стратегії й тактики мовної освіти в сучасному українському освітянському просторі. Проаналізовано суспільно-політичні та особистісні орієнтири розвитку національної мовної освіти, спрямовані на забезпечення європейських лінгводидактичних вимог формування мовної особистості. Увагу приділено науковому осмисленню інтегрованого поняття «мовна освіта», що спирається на органічне поєднання потреб і вимог національної освіти та європейського освітнього середовища.

Ключові слова: мовна освіта, мовна особистість, діяльнісно-компетентнісний підхід, компетенція.

MODERN TENDENCIES OF UKRAINIAN LANGUAGE EDUCATION

N.L. Ivanytska

The article focuses on the basic strategy and tactics of language education in modern Ukrainian educational space. It is analyzed the socio-political orientation and personal development of national language education aimed at providing European requirements for language studying.

It is described the scientific understanding of the integrated concept of “language education” based on the needs and requirements of national education and European educational environment.

Key words: language education, language personality, action-competence approach, competence.

Вступ та постановка проблеми. Інтеграція України до світової спільноти видається нездійсненою без реформування процесу навчання та створення освітнього простору, комфортного для особистості, вірного національним ідеям і водночас суголосного із сучасними європейськими

освітніми реаліями. Варто не без задоволення констатувати, що Україна, яка чітко обрала шлях на європейську інтеграцію, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог і дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Водночас сучасна освітянська галузь, перебуваючи в стані продуктивних реформ і переорієнтації на якісне і результативне навчання, потребує наукового осмислення основних чинників і важелів, задіяних у реалізації теоретико-методологічних засад сучасної дидактики. Прийняття Закону «Про вищу освіту» стало потужним поштовхом до подальшого утвердження Концепції національної освіти, основні положення якої спрямовані на забезпечення якості освітянських послуг відповідно до європейських стандартів та підходів. Віриться в успішну реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка має на меті, окрім усього іншого, переорієнтацію освіти на формування необхідних для життя ключових компетентностей, а для цього – оновлення стандартів освіти, поступовий перехід до 12-річного терміну здобуття середньої освіти, що включає профільне навчання, а також посилення вивчення іноземних мов на всіх рівнях освіти.

Для сучасної української освіти характерні такі особливості: утвердження ідей демократизації і гуманізації навчання; створення національної системи освіти; розроблення державних освітньогалузевих стандартів; переакцентування освітніх цілей на основі компетентнісного підходу; збагачення та осучаснення методичного інструментарію; інтегрування змісту, форм, методів і засобів навчання; упровадження відповідних суспільним запитам педагогічних технологій (пріоритет надається особистісно орієнтованим); широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій (В. Андрущенко, О. Акімова, В. Биков, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, А. Коломієць, Н. Ничкало, Г. Тарасенко, В. Шахов та ін.).

Зазначені попереду особливості значною мірою впливають на розвиток змісту і методів мовної освіти. Актуальні тенденції процесу вітчизняної мовної освіти певною мірою відбито в основних положеннях сучасної філософії освіти. Зокрема, В. Андрущенко, В. Лутай зазначають, що розв'язання найважливіших суперечностей, як у теорії, так і в практичній діяльності має відбуватися діалоговими методами (починаючи від міжособистісного діалогу, особливо між учителем та учнем, і закінчуючи діалогом між різними культурами) [1, с. 961]. Нині тенденції в системі освітніх методів пов'язані з прагненням поєднувати й комбінувати наукові, загальнодидактичні та спеціальні методи навчання. Відповідні інновації в мовній освіті потребують наукового осмислення їхньої практичної реалізації, що актуалізує дослідницький пошук у царині лінгводидактичних проблем з орієнтацією на формування теоретико-методологічних засад навчання як рідної, так й іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема створення стандартизованої мовної освіти не є новою для української лінгводидактики. Варто констатувати, що сьогодні значна кількість наукових публікацій присвячена питанням вияву тенденцій глобалізації та інтеграції в освіті, формування мовної політики, висвітленню питань, які стосуються створення європейського простору вищої освіти, входження української освіти до європейського простору, шляхів реалізації першочергових завдань в освіті, у мовній освіті в європейському вимірі, зокрема (В. Андрущенко, Ф. Бацевич, В. Бондар, В. Гаманюк, О. Коваленко, Т. Ковальова, С. Саєнко, М. Степко, О.Яковлева та ін.). Студіювання науково-методичних публікацій фахівців, що працюють над визначенням пріоритетних тенденцій мовної освіти (О. Миролубов, І. Грузинська, Г. Рогова, Д. Алинкін, Н. Бабич, В. Бадер, О. Біляєв, С. Вдович, Н. Гавриш, О. Горошкін, Ю. Гапон, Р. Гришков, С. Караман, І. Лопушинський, Л. Мацько, В. Мельничайко, В. Пасинок, Е. Палихата, М. Пентилюк, К. Плиско, О. Семенов, Т. Симоненко, Е. Ханина та ін.) дає змогу стверджувати, що науково-дослідницьке поле в галузі

навчання мов, хоча і є відносно заповненим, проте вимоги і потреби сучасної держави, суспільства та й самої мовної особистості висувають низку питань, розв'язання яких є актуальним, своєчасним і чекає на своїх дослідників.

Мета статті. У пропонованій статті здійснено аналітичний огляд ключових концептуальних питань, що торкаються проблем вибору стратегій і тактик сучасної університетської мовної освіти з урахуванням потреб і вимог світової освітянської галузі та орієнтацією на національні інтереси держави.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетними тенденціями вищої освіти XXI століття, зокрема мовної освіти, є її глобалізація та інтернаціоналізація. Професор О. Семенов визначає освітню глобалізацію як «зближення націй і народів світу, перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, що значною мірою ґрунтуються на інтелектуальній власності, на знаннях як субстанції виробництва й визначаються рівнем людського розвитку в країні, станом наукового потенціалу нації» [7, с.13].

Риси глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти підтверджуються тенденцією до зростання значення мовного, зокрема іншомовного, навчання в соціумі. По-перше, вивчення хоча б однієї іноземної мови є обов'язковим предметом для здобуття студентом ступеня бакалавра, незалежно від його основної спеціальності. По-друге, збільшилася кількість мов, які викладаються у вищих навчальних закладах. Суттєво зросла також кількість університетських програм з іноземних мов.

Однією з основних рис глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти є широке впровадження в навчальний процес новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій. Зокрема, сучасна мовна освіта в університетах все більше набуває ознак такої, що характеризується постійним використанням спеціальних навчальних технологій і засобів, як наприклад, спеціального програмного забезпечення для розробки навчальних курсів із застосування комп'ютерів, мультимедійних технологій і мережевих засобів у навчанні студентів і тестовому контролі якості знань. Наразі

науковці довели, що інформаційні та Інтернет-технології суттєво збагачують навчально-методичні ресурси вишів, вони також сприяють відкритості освіти впродовж життя і налагодженню співпраці між ВНЗ, школами та освітянськими громадами (В. Биков, Р. Гуревич, М. Кадемія, А. Коломієць та ін.).

Навіть загальний аналіз університетських навчальних програм з мовної освіти та критичний огляд сучасного змісту, форм і методів навчання мовам дає підстави стверджувати, що технічний прогрес і широке впровадження в навчальний процес новітніх технологій суттєво вплинули також на роль викладача і студента в освітній системі. Функція сучасного викладача полягає в координуванні процесу пізнання, систематичному оновленні змісту навчальної дисципліни залежно від потреб ринку праці й зацікавленості студентів, консультуванні здобувачів вищої освіти при складанні індивідуального навчального плану і під час роботи з навчальним матеріалом, що виноситься на самостійне опрацювання. Викладач також керує навчальними проектами та науковими дослідженнями за допомогою інформаційних і телекомунікаційних технологій. Підвищилися вимоги і до сучасного студента, який повинен володіти високим рівнем вмотивованості, працьовитості та самоорганізації. Сучасні загальноосвітні світові тенденції зумовлюють необхідність перерозподілу навчальних годин, збільшення обсягу матеріалу для самостійного вивчення і зменшення академічних годин. Іншими словами, авторитарна позиція вчителя у процесі навчання втратила свою актуальність, натомість індивідуальний студентоцентристський підхід стає нормою мовної освіти.

Істотним виступає те, що в основі розвитку мовної вітчизняної освіти перебуває прагнення до формування пізнавально-творчої особистості, яка володіє високим рівнем комунікативної компетентності, здатна до сприйняття і передачі різноманітної інформації. Загалом на це орієнтує як Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», так і Концепція розвитку національного освіти та Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти,

що поступово реалізуються в сучасних освітніх закладах. Слід зауважити, що нормативні документи, які регламентують мовну освіту на всіх рівнях – від дошкільного етапу до вищої школи, стали своєрідними орієнтирами в реалізації неперервної мовної освіти та в розвитку методичної науки на початку XXI століття.

Водночас не секрет, що декларативні положення не завжди легко вдається трансформувати в практичну сферу, що, у свою чергу, вимагає пошуку найбільш ефективних, дієвих шляхів та технологій розвитку кожної молодої людини як національно свідомої мовної особистості та забезпечення високого рівня комунікативної компетенції учнів і студентів відповідно до вимог стандартизованої мовної освіти. Відповіді на ці та інші питання шукають і поступово знаходять як учені-лінгводидакти, так і вчителі-словесники й викладачі вищої школи, активно сприяючи розвитку методичної науки.

Принагідно зауважимо, що глобалізаційні тенденції розвитку сучасного суспільства ставлять нові вимоги перед освітою, що відіграє вирішальну роль у становленні молодої людини. Чинна гуманістична концепція ґрунтується на визнанні людини найвищою суспільною цінністю, а освіту, її зміст визначає як необхідну умову становлення, усебічного розвитку, самоствердження і творчої самореалізації духовно багатой особистості. Стратегічною метою сучасної освіти є формування високоосвіченої, інтелігентної, самодостатньої творчої особистості з інноваційним типом мислення й діяльності, здатної гідно відповісти на виклики цивілізації.

В Україні функціонує система безперервної мовної освіти, підкріплена виваженою мовною політикою держави, спрямованою на досконале володіння рідною мовою кожним її носієм, обов'язкове оволодіння державною українською мовою всіма громадянами (незалежно від національності, віросповідання, сфери суспільно-виробничої діяльності), на знання іноземних мов.

Мовний освітній простір на сьогодні вбачається організованим у такий спосіб, щоб у ньому відображалася мовна політика, яка б сприяла зміцненню позицій рідної мови і також відкривала нові можливості для розвитку інших мов з урахуванням специфіки реальної мовної ситуації у світі. Мова необхідна людині як дух народу, його світобачення, оскільки за допомогою її ми мислимо і спілкуємося. Ці функції мови є соціально найбільш важливими.

У такій ситуації методологічною основою аналізу умов і специфіки формування освітнього простору є єдність онтологічного (дослідження мовної освіти як сутності), аксіологічного (виявлення цінностей і умов їхніх змін у сучасному суспільстві), епістемологічного (обґрунтування специфіки оволодіння рідною та іноземними мовами в освітньому процесі), антропологічного (вивчення мови за її роллю для людини, призначення в життєдіяльності людини, функціями для розвитку людської особистості), праксеологічного (шляхи перетворення мовної освіти як підсистеми освітньої практики) аспектів.

Вивчення освітньої філософії, теорії і практики навчання переконує, що освіта розвивається в напрямі перегляду етичних і культурних аспектів навчання й забезпечення кожному можливості зрозуміти іншого в усій його своєрідності (визнаючи його суб'єктну самобутність і самоцінність), пізнати світ у його хаотичному русі до певної єдності, а для цього спочатку потрібно навчитися розуміти самих себе, визначати власні риси, ідентичні іншим «я», усвідомлювати свою належність до певної спільноти. Міжнародна комісія з питань освіти акцентує увагу на важливості широкої диверсифікації освіти, що передбачає як класичні методи, більшою мірою орієнтовані на розвиток абстрактного мислення й вироблення концепцій, так і методи, які передбачають чергування навчання та участь у професійній чи суспільній діяльності з метою відкриття відповідних талантів і нахилів [2, с. 15–23].

У контексті розгляду напрямів удосконалення змісту і методів навчання мови необхідно врахувати загальноєвропейські тенденції

організації процесу мовної освіти, які значною мірою висвітлено у відповідних рекомендаціях Ради Європи (РРЕ) [3].

У РРЕ серед головних заходів виділено всіляке сприяння дослідженню й розвитку програм, що ведуть до впровадження таких методів і засобів навчання, які б найповніше відповідали здатності різних типів учнів оволодівати комунікативними вміннями відповідно до власних потреб [2, с. 3]. З огляду на це актуальним є питання компетентнісного підходу до формування мовної особистості та вибору методів його забезпечення. Рада Європи рекомендує базувати роботу з організації вивчення мови на потребах, мотиваціях, вікових, соціальних, освітніх характеристиках і здібностях учнів. Особливого значення набуває логічне твердження, висунуте в рекомендаціях РРЕ, що розвиток комунікативного досвіду потребує інших параметрів, ніж вузьколінгвістичні (наприклад, соціокультурного усвідомлення, досвіду образотворення, афективних стосунків, уміння вчитися) [4; 6].

Затребуваним став діяльнісно-компетентнісний підхід до мовної освіти: навчання мови «включає в себе дії, що виконуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних агентів розвивають ряд компетенцій, як загальних, так і – особливо – комунікативних мовленнєвих компетенцій» [2; 8]. За такого підходу до мовної освіти той, хто навчається, має діяти як мовець, а для цього він повинен бути здатним виконувати певну послідовність дій у різних видах рецептивної і продуктивної мовленнєвої діяльності на рівні вмінь. Для того щоб слухати, необхідні такі вміння: *сприймати* висловлювання (слухові фонетичні вміння); *ідентифікувати* лінгвістичну форму висловлювання (лінгвістичні вміння); *розуміти* висловлювання (семантичні вміння); *інтерпретувати* висловлювання (когнітивні вміння). Для того щоб читати, необхідно володіти такими вміннями: *сприймати* письмовий текст (візуальні вміння); *розпізнавати* написане (орфографічні вміння); *ідентифікувати* висловлювання (лінгвістичні вміння); *розуміти* висловлювання (семантичні вміння); *інтерпретувати* висловлювання (когнітивні вміння). Для того щоб

розмовляти, необхідними постають такі вміння: *планувати* й *організовувати* висловлювання (когнітивні вміння); *формулювати* висловлювання мовними засобами (лінгвістичні вміння); *оформлювати* висловлювання артикуляційно (фонетичні вміння). Для того щоб писати, необхідно володіти такими вміннями: *організовувати* й *формулювати* висловлювання (когнітивні та лінгвістичні вміння); *писати* або *друкувати* текст (мануальні вміння) [4, с. 90–91]. Формування кожного з наведених умінь забезпечується відповідними дидактичними стратегіями і тактиками.

Не можемо оминати і той факт, що розвиток пріоритетних галузей лінгвістики вплинув на формування нових підходів як до навчання рідної та іноземної мов, так і на розвиток комунікативної й когнітивної методик. Основним завданням комунікативної методики є формування комунікативно компетентної особистості, здатної вільно й легко висловлюватися з будь-яких питань, виявляючи високий рівень мовної культури. Під когнітивною методикою вчені розуміють сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених способів і засобів опанування мовних одиниць як основи пізнання й формування концептуальної та мовної картини світу і певного результату створення образу світу в уяві кожного. За такого підходу мовні одиниці вивчають як концепти – глибинні значення розгорнутих змістових структур та особливі сигнали культурної інформації.

Комунікативна та когнітивна методики доповнюють одна одну і забезпечують досягнення основної мети мовної освіти – формування й розвиток комунікативної компетенції кожного, хто вивчає мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасна мовна освіта покликана сформулювати лінгвістичний світогляд, певні уявлення про методи наукового пізнання мовної картини (як національної, так й іншомовної), здатність бути ефективним комунікантом у суспільстві. Сучасні тенденції щодо вибору стратегій і тактик формування мовнокомунікативної особистості як основного об'єкта мовної освіти передбачають пошук ефективних методів, орієнтованих на особистісну й культурологічну модель

організації навчально-виховного процесу з мови; зосередження особливої уваги на комунікативних методах, методах стимулювання пізнавальної самостійності й навчальної активності; поєднання алгоритмізованих методів організації навчальної діяльності з творчо-розвивальними, ігровими. Сучасні тенденції в системі мовної освітньої діяльності пов'язані з прагненням поєднувати й комбінувати наукові методи, загальнодидактичні та специфічні методи навчання, що, на нашу думку, створює міцне підґрунтя для органічного розвитку української мовної освіти, змодельованої з урахуванням кращих вітчизняних лінгводидактичних традицій та світової практики навчання мов. Власне створення такої моделі може стати основою для перспективних подальших досліджень у галузі національної лінгвометодології.

Література

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти / В. П. Андрущенко, В. С. Лутай // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 960–962.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І.М. Дичківська. - К. : Академвидав, 2004. – 234 с.
3. Енциклопедія освіти / гол. Ред.. В.Г.Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с
5. Іваницька Н.Л. Алгоритми в практиці вивчення української мови. Навчальний посібник / Н.Л. Іваницька. – Вінниця, 2010. – 256 с.
6. Іваницька Н.Л. Просто й переконливо про непрості аксіоми теоретичної граматики // Н.Л. Іваницька // Збірник наукових праць Донецького національного університету . На пошану І.Р.Вихованця. – Донецьк, 2010. – С. 32-38.

7. Іваницька Н.Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці / Н.Л. Іваницька. – Вінниця, 2009. – 260 с.
6. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : [монографія] / Л. І. Мамчур. – Умань : Видавець «Сочінський», 2012. – 449 с.
7. Пентиліук М. І. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. І. Пентиліук, А. В. Нікітіна, О. М. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.
8. Пехота О. Особистісно-орієнтоване навчання: підготовка вчителя / О. Пехота, Л. Старена. - Миколаїв, 2005. – 124 с.
9. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О. М. Семенов. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
10. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів / Т.В. Симоненко. - Черкаси, 2006. – 234 с.
11. Тарнопольський Б. Методи викладання англійської мови / Б. Тарнопольський. – К. : Вища школа, 1993. – 167 с.
- Український педагогічний словник / упор. С. Гончаренко. К.: Либідь, 1997. – 376 с.
12. Ященко Ю.В. Сутнісний зміст формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів ВНЗ / Ю.В. Ященко / Вісник Черкаського університету: Науково-теоретичний збірник. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. – Вип. 49. – С. 57-60.
13. Eitington J. The Winning Trainer: winning ways to involve people in learning / Inlins Eitington. – Oxford: Butterworth Heinemann, 2001. – 640 p.